

Ecumenismo come conversione. Omaggio a Tecele Vetralli (Rivista "Studi Ecumenici", numero speciale 15), a cura di Placido SGROI, Roberto GIRALDO, Venezia: San Bernardino 2007, 493 s., ISSN 0393-3687.

Redakcja wydawanych przez Instytut Ekumeniczny San Bernardino w Wenecji „Studi Ecumenici” wydała w 2007 r. specjalny numer tego czasopisma w rodzaju swoistej „kolekcji”, którą pragnęła uhonorować naukową, kapłańską i zakonną działalność biblisty, ekumenisty i franciszkanina – Tecele Vetralego, aktualnego redaktora naczelnego „Studi Ecumenici” oraz wykładowcy egzegezy Nowego Testamentu i teologii biblijnej w Wenecji i Weronie, z okazji jego siedemdziesiątych urodzin. Prezentowana publikacja zawiera szereg naukowych przyczynków różnych autorów, którzy w naukowej i ekumenicznej pielgrzymce są współpracownikami i przyjaciółmi T. Vetralego. Jak zaznaczył we wstępie jeden z redaktorów niniejszego tomu, R. Giraldo, autorom pozostawiono szeroki zakres wolności w wyborze tematyki, dzięki czemu uzyskano nieprzewidziane bogactwo różnych tematów, rzucające wielokolorowe światło na panoramę współczesnych zagadnień teologii ekumenicznej, której świadkiem w swej działalności nauczycielskiej i piśmienniczej pozostaje także sam T. Vetralli (por. s. 11).

Prezentowana publikacja dzieli się na siedem sekcji, z których każda zawiera po kilka artykułów. Pierwsza sekcja (*Un cammino ecumenico*, s. 13-57) poświęcona jest bezpośrednio osobie i dziełu T. Vetralego, zawierając przy tym także dwa jego teksty – otwierający i zamykający tę część.

Pierwszy z tekstów T. Vetralego (*La formazione ecumenica*, s. 15-24) poświęcony jest problemowi formacji ekumenicznej, który jawi się jako szczególnie aktualny w dobie powszechnie stwierdzanego kryzysu i stagnacji ekumenizmu. Autor przypominał najpierw i omówił krótko treść dokumentów, zarówno ŚRK, jak i Kościoła katolickiego, które proponują określony sposób i program takiej formacji. Następnie przedstawił wewnętrzne założenia i treść teologicznej formacji ekumenicznej. Jej punktem wyjścia jest odrzucenie i uwolnienie się od wszelkich uprzedzeń, tak by osiągnąć poziom wspólnej wizji historii i wspólnego odczytywania Bożego Słowa, wspólnej relektury konfesyjnych systematycznych konstrukcji teologicznych dla ich poszerzenia i ubogacenia o inne ujęcia oraz wspólnie podzielanej wizji jedności Kościoła zgodnie z wolą Pana. Formacja ta nie może mieć wyłącznie charakteru teoretycznego i polegać jedynie na osiągnięciu określonej wiedzy, lecz winna zmierzać do ukształtowania swoistej ekumenicznej duchowości, kształtującej życie tak indywidualnego chrześcijanina, jak i życie Kościołów. T. Vetralli podkreśla, że nie można mówić o prawdziwie chrześcijańskiej formacji, jeśli nie miałyby ona ekumenicznego charakteru.

W kolejnym punkcie omawianej sekcji zamieszczono biografię Jubilata oraz bibliografię jego naukowych publikacji. Pięć następnych zaś tekstów, autorstwa odpowiednio: G. Cereti, G. Dal Ferro, S. Morandini, P. Piva oraz T.F. Rossi, za-

wiera wypowiedzi poświęcone osobistym wspomnieniom ze spotkań czy współpracy ich autorów z T. Vetrálim. Autorzy ci dają świadectwo wpływu Jubilata na ich życie, wskazują na jego pionierską pracę w dziedzinie ekumenizmu, charakteryzują go jako człowieka odwagi i męstwa, który nieustrudzenie służy sprawie ekumenizmu. Pierwszą sekcję kończy wspomnienie T. Vetrálego na temat L. Sartoriegi, zmarłego 2 maja 2007 r. włoskiego ekumenisty, jednego z ojców-założycieli Instytutu Ekumenicznego w Wenecji.

Druga sekcja (*Fra Scrittura e spiritualità*, s. 59-119) zawiera cztery artykuły z dziedziny bibliistyki i duchowości.

H.M. Barth zamieścił artykuł (*Professionalità e spiritualità. Strumenti per comprendere la Biblia*, s. 61-75), w którym rozważa kwestię relacji pomiędzy płaszczyzną profesjonalnej i kompetentnej egzegezy a osobistej duchowości w lekturze Biblii jako podstawowej księgi dla refleksji teologicznej i posługi pastoralnej we wszystkich Kościołach chrześcijańskich. Nierzadko obie płaszczyzny jawią się jako przeciwstawne. Tymczasem w podejściu do Biblii obie płaszczyzny przynależą nieodłącznie do siebie. Jak przekonuje Barth, duchowość pozbawiona kompetencji egzegetycznej grozi zbyt arbitralną interpretacją wypowiedzi biblijnych. Profesjonalność, która nie byłaby ożywiona duchowością, zatrzymałaby się jedynie na powierzchni tekstu biblijnego.

P. Stefani w swym artykule (*La vignia, i vignaioli e l'alleanza non revocata*, s. 77-88) podejmuje temat trwałości i nieodwołalności przymierza Boga z Izraelem na podstawie Rz 11,28-29 oraz teologicznego, liturgicznego i pastoralnego znaczenia afirmacji tej prawdy przez liczne, choć – jak przyznaje – nie wszystkie Kościoły chrześcijańskie. W kontekście przeprowadzonych badań biblijnych i historycznych Autor stwierdza, że niedopuszczalne jest przeciwstawienie Izraela Kościołowi, a w związku z tym należy odrzucić wszelkie formy antyjudajizmu.

J. Syty (*I testimoni di Dio e l'ecumenismo*, s. 89-105) zatrzymuje się w swej refleksji nad rolą świętych w procesie ekumenicznego zbliżenia Kościołów i ich wkładem w ukształtowanie swoistego rodzaju duchowości eklezjalnej jedności. Na przykładzie wybranych sylwetek Autor demonstruje możliwość wpływu przykładu życia świętych zarówno na zbliżenie pomiędzy Kościołami, jak również utrwalenie podziałów. Nie pomija przy tym omówienia także teologicznych trudności, występujących między Kościołami w kontekście *communio sanctorum*. Aktualny pozostaje jednak ciągle postulat wspólnego upamiętnienia mężczyzn i kobiet, „świętych ekumenicznych”, którzy żyli wartościami Ewangelii, niezależnie od przynależności konfesyjnej, aby ich przykład zachęcił Kościoły do „współzawodnictwa w świętości”.

J.E. Vercruysse („*En todo Amar y servir*” *I Gesuiti e l'ecumenismo*, s. 107-119) omawia wkład jezuitów w ruch ekumeniczny. Temat o tyle jest zasadny, że zakon jezuitów powstał w czasowym kontekście reformacji, choć jego zadaniem nie był dialog z protestantyzmem ani jego zwalczanie, lecz ewangeliczne

apostolstwo. Jezuita nie pozostali jednak obojętni wobec potrzeb reformy Kościoła tamtego czasu, angażując się aktywnie w jej realizację. W erę rodzącego się ekumenizmu wchodził więc z reputacją zakonu powołanego do zwalczania protestantyzmu. Wielkie postaci tego zakonu odegrały jednak znaczącą rolę we współczesnym ruchu ekumenicznym, przede wszystkim kard. A. Bea. Także duchowość ignacjańska zawiera elementy, które inspirowały rozwój duchowości ekumenicznej.

Trzecia sekcja (*Fra ecclesiologia e teologia dei sacramenti*, s. 121-268) obejmuje sześć artykułów, podejmujących tematykę eklezjologiczną i z zakresu sakramentologii.

R. Giraldo (*L'impatto ecumenico dell'enciclica „Ecclesia de Eucaristia”*, s. 123-143) podejmuje kwestię ekumenicznego znaczenia encykliki Jana Pawła II na temat Eucharystii. Analizując najpierw niektóre, także niekatolickie, reakcje na encyklikę, Autor skoncentrował się w dalszej części na analizie wybranych problemów o znaczeniu ekumenicznym, omawianych w encyklice, takich jak: sukcesja apostołska urzędu ordynowanego, interkomunia i intercelebracja, kapłaństwo urzędowe a kapłaństwo powszechne wszystkich wierzących, kult eucharystyczny poza mszą św. oraz mariologiczny kontekst Eucharystii.

I. Asimakis (*La rilevanza ecumenica di alcune questioni ecclesiologiche nei testi di Benedetto XVI*, s. 145-178) analizuje w swym przyczynku eklezjologiczne kwestie o znaczeniu ekumenicznym, które poruszone zostały w różnych wypowiedziach Benedykta XVI w czasie jego pierwszych osiemnastu miesięcy pontyfikatu. Z wypowiedzi tych wydobywają i omawia problem kolegialności, prymatu, relacji pomiędzy Tradycją i sukcesją apostołską, patriarchy Zachodu oraz trwania Kościoła Jezusa Chrystusa w Kościele katolickim. Poruszone tematy świadczą, według Autora, o woli papieża odbudowania widzialnej jedności Kościoła, której fundamentem musi być jedność wiary w Chrystusa.

F. Ferrario (*L'inizio della vita cristiana. Il dibattito sul battesimo nelle chiese evangeliche europee*, s. 179-192) porusza temat dialogu w sprawie chrztu pomiędzy europejskimi Kościołami tradycji ewangelickiej. Uwaga Autora spoczywa przede wszystkim na dialogu z udziałem baptystów, których teologia i praktyka chrztu odbiega od przyjętych w większości innych Kościołów reformacyjnych. Mimo to, jak konkluduje Autor, tematyka baptyzmalna jest dobrą okazją, aby ukazać wspólnotę Kościołów przy zachowaniu ich konfesyjnej tożsamości.

F.R. Garrapicho (*Il sacerdozio comune dei fedeli e la missione della chiesa. Nel Vaticano II e nei dialoghi ecumenici postconciliari*, s. 193-220) podejmuje ciągle aktualny problem roli i znaczenia kapłaństwa powszechnego wierzących w urzeczywistnianiu misji Kościoła. Dokonując krótkiego przeglądu historycznego w ujmowaniu tej kwestii, Autor analizuje najpierw doktrynę Soboru Watykańskiego II w tej kwestii, a następnie osiągnięcia dialogów ekumenicznych

między głównymi nurtami chrześcijaństwa. Wśród kwestii teologiczno-pastoralnych, oczekujących praktycznej realizacji lub wymagających dalszej refleksji, Autor wymienia i omawia m.in. potrzebę ożywienia uczestnictwa wiernych w sprawowaniu liturgii, zwłaszcza Eucharystii, konieczność rozwoju teologii dwóch form komplementarnego uczestnictwa w jedynym kapłaństwie Jezusa Chrystusa, a także problem „kapłaństwa Maryi”.

G. Cereti (*Il diaconato come opportunità ecumenica*, s. 221-236) dokonuje bilansu wypowiedzi dialogów ekumenicznych na temat diakonii Kościoła i posługi diakonatu. Temat ten, jak stwierdza Autor, może stanowić znaczący doktrynalny i praktyczny wkład w przywrócenie pełnej widzialnej jedności pomiędzy wszystkimi chrześcijanami.

P. Sgroi (*Segni della koinonia. Linee del dibattito ecumenico sui sacramenti*, s. 237-268) rekonstruuje linie dialogu ekumenicznego na temat sakramentów, które stanowią kluczowy problem w relacjach międzykościelnych. Rezultaty dialogów przekonują jednak, że możliwe jest zbliżenie odmiennych konfesyjnych stanowisk, tak w przypadku problemu ustanowienia sakramentów, ich liczby, jak i w kwestii pośrednictwa łaski przez sakramenty. Ważną konkluzją Autora pozostaje jednocześnie stwierdzenie, że teologiczne porozumienie w zakresie sakramentologii nie implikuje jeszcze ustanowienia komunii pomiędzy Kościołami. Ważną rolę odgrywa również kościelna praktyka sakramentów, która wymagałaby wzajemnego uznania i włączenia różnych doświadczeń eklezjalnych w tym zakresie w ramy zróżnicowanej jedności.

Sekcja czwarta (*La giustificazione nel dibattito sul futuro dell'ecumenismo*, s. 269-305) w trzech przyczynkach dotyka problemu usprawiedliwienia w kontekście ekumenicznym.

A. Houtepen (*I dialogi ecumenici. Una rilettura comune della tradizione giudaico-cristiana*, s. 271-286) ukazuje, że dialogi ekumeniczne, które służą przede wszystkim pojednaniu i osiągnięciu jedności pomiędzy uczestniczącymi w nich Kościołami, stanowią jednocześnie pewien model systematycznej reлектury tradycji judeochrześcijańskiej. Ten aspekt dialogów ekumenicznych jest szczególnie ważny dla dialogu międzyreligijnego oraz dla wiarygodności teologii chrześcijańskiej w obliczu wyzwań zsekularyzowanej kultury europejskiej. Eklezjologiczne i soteriologiczne rezultaty dialogów wymagają odważnej recepcji eklezjalnej nie tylko ze względu na pojednanie międzykonfesyjne, ale również dla otwarcia się na dialog między religiami.

J. Lauster (*Imparare dall'altro. La teoria della giustificazione come modello di pluralità nel dialogo ecumenico*, s. 287-296) na przykładzie dialogu ekumenicznego na temat nauki o usprawiedliwieniu ukazuje, że dialog ten, ujawniając pluralizm w pojmowaniu zbawczej prawdy, może przyczynić się do ubogacenia własnej, konfesyjnej duchowości. Protestantckie rozumienie nauki o usprawiedliwieniu podkreśla, że w relacji pomiędzy człowiekiem a Bogiem wszystko za-

leży od Boga. Wynikając z podstawowego doświadczenia chrześcijańskiego, przekonanie to grozi jednak zapoznaniem elementu antropologicznego i niedostrzeganiem konieczności współpracy człowieka z Bogiem oraz lekceważeniem ludzkiego dzieła, co podkreśla zwłaszcza teologia katolicka. Tymczasem oba poglądy winny wzajemnie się dopełniać.

J. Puglisi (*Giustificazione e reconciliazione. Il cammino ecumenico, dalla firma della dichiarazione cattolico-luterana sulla dottrina della giustificazione, alla Charta Oecumencia, alle nuove sfide del terzo millennio*, s. 297-305) podejmuje refleksję nad dwoma centralnymi pojęciami Ewangelii: usprawiedliwienie i pojednanie, których rozumienie stało się przyczyną podziału Kościoła na Zachodzie i które stanowią też centralny punkt międzykonfesyjnych dialogów teologicznych. Wyjaśniając znaczenie tych pojęć, Autor ukazuje ich rolę dla dalszego postępu ekumenizmu w okresie po podpisaniu Wspólnej deklaracji na temat nauki o usprawiedliwieniu i przyjęciu Karty Ekumenicznej. Wielkim wyzwaniem dla Kościołów pozostaje ciągle oparcie swoich relacji na rzeczywistości oznaczanej przez te dwa pojęcia. Koniecznym staje się oczyszczenie pamięci i przebaczenie, umożliwiające wejście na drogę pojednania.

Sekcja piąta (*Teologie alla frontiera*, s. 307-364) prezentuje dwa przyczynki z pogranicza teologii i innych dziedzin wiedzy.

G. Dal Ferro (*Equivoci dei fondamentalismi e degli integralismi religiosi*, s. 309-324) podjął refleksję nad występującymi współcześnie w nasilonym stopniu zjawiskami religijnego fundamentalizmu oraz religijnego integralizmu. Po przedstawieniu ogólnej charakterystyki obu tych zjawisk, Autor skupił się na ich analizie, najpierw w aspekcie psychologiczno-socjologicznym, a następnie teologicznym. W konkluzji stwierdził, że odpowiedzią na oba zjawiska może być tylko zagwarantowanie wolności sumienia i wolności religijnej.

P. Piva (*Dal proprio corpo al corpo vulnerabile. L'enigma della bioetica*, s. 325-364) zaproponował obszerną refleksję nad doniosłością problematyki ciała w kontekście powstania, wypracowania zasad i określenia współczesnej kondycji bioetyki. Jak stwierdza Autor, ciało postrzegane jest przez współczesną etykę jako miejsce, w którym lokuje się konstytutywną dla ludzkiego podmiotu podatność na zranienie; jako znak i miejsce jego bytowego ograniczenia. Jednocześnie jest ono też zdolne do przewycięzania własnej ograniczoności. Artykuł zmierza do bioetycznej waloryzacji ciała i cielesności.

Sekcja szósta (*Teologie nella storia*, s. 365-441) obejmuje cztery artykuły mające charakter teologicznych opracowań dotyczących osób lub dzieł historycznych.

C. Corsato (*Il Profeta Elia. Nell'opera letteraria di Ambrogio di Milano*, s. 367-390) pochylił się nad analizą pism św. Ambrożego, będących wynikiem jego studiów nad biblijną postacią proroka Eliasza. Biblijny przykład proroka Eliasza posłużył Ambrożemu jako podstawa jego przepowiadania i nawoływania

nia do praktyki postu i wstrzemięźliwości. Wypowiedzi Ambrożego mają więc na celu zachętę moralną do podjęcia chrześcijańskiej ascezy. Jak przekonuje Autor, przedmiotem zainteresowania biskupa Mediolanu jest przede wszystkim ukazanie zalet tej praktyki, aniżeli ścisła refleksja nad postacią starotestamentalnego proroka.

M. Cassese („*Leggere e meditare la Sacra Scrittura per imarare da Dio*”. *Anuncio della Parola di Dio e Bibbia nel Card. Girolamo Seripando (1493-1563)*, s. 391-417) przybliża postać kardynała Seripando i jego zaangażowanie w dowartościowanie Biblii jak źródła prawdy i narzędzia rozwoju życia chrześcijańskiego w okresie katolickiej polemiki z protestantyzmem i jego zasadą *sola Scriptura*. Na podstawie analizy dzieł Kardynała Autor ukazuje jego rozumienie doniosłości Pisma św., stosowaną hermeneutykę biblijną i proponowane możliwości odczytywania Biblii i jej interpretacji.

K. Douramani (*Giovanni Parastron O.F.M. Nel racconto dello storico greco Pachymeres*, s. 419-428) wydobywa z pism trzynastowiecznego bizantyńskiego historyka Pachymeresa informacje dotyczące G. Parastrona, żyjącego w XIII w. członka Zakonu Braci Mniejszych, z urodzenia Greka i obywatela Konstantynopola, żarliwego rzecznika jedności pomiędzy Kościołami Wschodu i Zachodu, zaufanego doradcy cesarza Michała VIII Paleologa w bardzo ważnym momencie, kiedy jego imperium zostało zajęte przez tureckich wojsk. Autorka kreśli sylwetkę Parastrona jako ekumenisty *ante litteram*.

P. Ferrari (*L'«affrontement» cristiano tra agonia e verità. La sfida di Mounier*, s. 429-441) przywołuje i analizuje wypowiedzi Mouniera poświęcone kondycji chrześcijaństwa we współczesnym świecie i konieczności konfrontacji przez chrześcijan wyzwań stawianych przez współczesność, naznaczoną kryzysem wartości i poczucia bezsensu.

Siódma sekcja (*L'ecumenismo insegnato*, s. 443-485) poświęcona jest tematyce nauczania ekumenizmu.

R. Burigana (*Una finestra sull'ecumenismo. Osservazioni sul questionario sull'insegnamento dell'ecumenismo nella Chiesa cattolica*, s. 445-450) prezentuje komentarz do lektury odpowiedzi na kwestionariusz z roku 2004, dotyczący nauczania ekumenizmu w katolickim świecie akademickim. Kwestionariusz ten opracowały wspólnie Papieska Rada ds. Jedności Chrześcijan oraz Kongregacja Wychowania Katolickiego. Według słów Autora, kwestionariusz ukazał zróżnicowaną żywotność i dynamikę instytucji akademickich oraz poziom ich zaangażowania w nauczanie ekumenizmu.

R. Burigana i A. Feltrin (*Appendice. Classificazione delle risposte – criteri e aree geografiche*, s. 451-485) dokonują klasyfikacji – według klucza geograficznego – nadesłanych odpowiedzi na wspomniany wcześniej kwestionariusz, przytaczając jednocześnie ogólne omówienie ich treści. Autorzy prezentują na tej podstawie stan akademickiej formacji ekumenicznej w poszczególnych krajach

świata. Przyglądając się chociażby prezentacji stanu owej formacji w Polsce, trudno nie zauważyć, że nie wszystkie teologiczne instytucje akademickie nadesłały swoje odpowiedzi, co zafałszowuje obraz rzeczywistej formacji ekumenicznej w naszym kraju. Wydaje się, że jedynym usprawiedliwieniem tego oczywistego zaniedbania byłby fakt nieotrzymania kwestionariuszy przez nieobecne w prezentowanym wykazie podmioty wyższych studiów teologicznych.

Omawianą książkę kończy bardzo ważny w tego typu wydawnictwach wykaz autorów wraz z dotyczącymi ich notkami biograficznymi, w których podano m.in. przynależność konfesyjną, miejsce zatrudnienia oraz ważniejsze publikacje. Dzięki temu czytelnik ma możliwość, wprawdzie ograniczonego, ale bardzo ważnego dla lektury i pełniejszego zrozumienia danych tekstów, „zaznajomienia się” z ich autorami.

Od strony formalnej prezentowana publikacja jawi się jako dzieło niezwykle interesujące i oryginalne. Pobieżny tylko przegląd jej struktury pozwala na dostrzeżenie szerokiego spektrum tej rzeczywistości, którą określamy mianem ekumenizmu. Wprawdzie wyboru tekstów nie dokonano na podstawie jakiegoś klucza merytorycznego, lecz jedynie osobowego, gdyż autorzy są współpracownikami lub naukowymi „przyjaciółkami” T. Vetratego, któremu tę publikację poświęcono, to jednak udało się je pogrupować wedle najważniejszych problemów ekumenicznych: począwszy od ogólnego rozumienia, czym jest ekumenizm, poprzez zagadnienia z zakresu biblistyki, dogmatyki, historii, a na edukacji ekumenicznej kończąc. Nie ma się wrażenia jakiejś przypadkowości w doborze tekstów, choć ta w jakiejś części – jak się wydaje i co pośrednio potwierdza we wstępie jeden z Redaktorów – faktycznie miała miejsce. Mimo dużej ilości (29) różnych tekstów i zróżnicowania stylów pisarskich poszczególnych autorów, a także zróżnicowanego poziomu naukowego poszczególnych przyczynków, na uwagę zasługuje wysiłek ich językowego i stylistycznego ujednoczenia. Od strony formalnej prezentowane dzieło nie budzi więc większych zastrzeżeń, wręcz przeciwnie, może stanowić wzór rzetelności. Choć nie ma nigdy dzieł tak doskonałych, by nie można było je ulepszyć. W przypadku tego, tak obszernego, zróżnicowanego i bogatego pod względem treści i tematyki, dzieła być może warto było przy każdym z zamieszczonych przyczynków zamieścić streszczenie (niekoniecznie tylko w języku włoskim), co ułatwiłoby potencjalnemu czytelnikowi, wybiórczo tylko zainteresowanemu określoną tematyką, orientację w treści poszczególnych artykułów. Nie wszystkie bowiem tytuły poszczególnych artykułów jednoznacznie i precyzyjnie korespondują z rzeczywistą ich zawartością.

Ocena merytoryczna prezentowanego dzieła jest w tym przypadku niezwykle trudna, gdyż jego powstaniu nie towarzyszyło pragnienie zgłębienia lub rozwiązania odpowiednio jakiegoś zagadnienia lub problemu, tylko chęć uczczenia osoby Jubilata. Trudno wyznaczyć więc jakąś tematyczną linię przewodnią całości, która byłaby konsekwentnie realizowana. Także tytuł całości nie tyle określa

zawartość merytoryczną książki, ile bardziej pewną koncepcję ekumenizmu bliższą T. Vetralemu. Niektóre z zamieszczonych przyczynków w żaden sposób do takiej koncepcji bezpośrednio się nie odnoszą. Tytuł ten ma jednak także swoją wymowę merytoryczną, potwierdzoną w całości prezentowanego tu dzieła. Można go rozumieć jako projekt, określający, co w istocie jest celem ekumenizmu i formacji ekumenicznej, mianowicie ukształtowanie osób zdolnych do głębokiego i uważnego wsłuchiwania się w drugiego oraz kompetentnych intelektualnie do podejmowania wyzwań współczesności. W tym sensie prezentowana tu publikacja pragnie poprowadzić czytelnika po rozmaitych ścieżkach intelektualnych poszukiwań, które mają go otworzyć na szeroki horyzont ekumenicznego zaangażowania.

Rajmund Porada (Opole)